

LA RAO DE SER

Antonia Vila Ferri

Associació Cultural Grup de Dones Valencianes

Digníssimes Autoritats, Professors, senyors Ponents, Entitats Culturals que nos visiteu, senyores i cavallers, amics que nos honreu en la vostra assistència a este Primer Congrés de Llengua Valenciana.

Senyor President, Junta Directiva del Patronat Historic Artistic Cultural d'Elig. Entitats i col·laboradors que han fet possible que pugam estar aci per a desenrollar estes jornades en benefici i reforç del nostre idioma, la llengua valenciana, hui tan agredida per propis i extranys.

A tots les gracies més sinceres per el vostre esforç i per la vostra presència.

Vulle agrair especialment al Grup de Dones Valencianes l'haver-me fet l'immereixcut honor de que siga yo qui les represente en este Congrés per a trametre el seu sentir, que es el meu i en definitiva el de tots els valencians ben naixcuts.

Es tambe una gran responsabilitat. Posare la millor voluntat en fer-ho i si ho conseguixc em donare per satisfeta.

Per tal motiu he consultat llibres d'autors, de la solvència i veracitat dels quals no em cap dubte, per a aplegar a conclusions lo més exactes possible, en busca de les arrels dels nostres orígens.

L'obra del doctor en Arqueologia, l'il·licità D. Rafael Ramos Fernández, «L'Alcudia d'Elig», nos obri el camí per a entendre els principis fonamentals de l'orige de la cultura valenciana a traves dels seus descobriments arqueològics.

De la seua ma, vorem reviure nostres orígens i nostra rao de ser valencians.

ENEOLITIC

L'Alcudia sobreix uns quatre metres sobre el pla on està situada, desnivell que es deu al fet d'haver-se destruït varies ciutats enclavades en el mateix lloc, que antigament formava un illot rodejat per les aigües d'un riu, els ullals del qual estan secs i el llit d'eixe riu terraplenat per les faenes agrícoles.

Per la fertilitat d'eixes terres i lo estrategic de la seua situacio s'explica l'existencia de NOU ciutats que s'alçaren les unes sobre les ruïnes de les atres. La gran quantitat de materials trobats en la superficie induïxen a pensar que este poblat, possiblement constituït per l'any 3.000 a.d.J.C., pertanyga a gent d'identitat cultural ben definida, de gran personalitat en relacio a l'epoca en que incipientment i paulatina, comença l'utilisacio del metal, el coure, la talla del silex en la qual se conseguïen uns objectes representatius del moment, tals com puntes de flecha, gavinets i atres peces, com ceramica feta a ma, etc. etc.

EL BRONZE VALENCIÀ

Cronologicament, d'esta epoca sols tenim informacio de que sorgix despres de l'Eneolitic, possiblement per l'any 1.800 a.d.J.C.

Estos poblats es troben repartits per tot lo territori valencià. Les cases es construïen d'una planta quadrada o rectangular, formant carrers. El sol, de terra ataquinada; els murs, de pedra i argila; i la part més alta de les parets, de fang; la teulada, de canyes i ramulla pastades en argila.

Tambe tenien astrals de bronze i de pedra; i falçs de segar en dents de silex.

IBERS

Els pobles indigenes primitius del litoral del surest d'Espanya, que vivien una empobrida i elemental cultura de l'Edat del Bronze, donen orige, cap a l'any 500 a.d.J.C., a la cultura iberica, que adquirix gran relleu i personalitat.

La documentacio existent sobre el mon iberic acredita les arrels fondes del nostre passat, que identifica i embasta la prehistoria en l'història antiga, i li otorga personalitat en el transcórrer del temps entre l'Edat del Bronze i l'Hispania Romana.

En funcio de les caracteristiques dels materials trobats hi ha diferenciacions: La zona nordest peninsular no respon, ni en els orïgens, ni en el proces evolutiu, ni en els elements ceramies caracteristics, ni en la produccio escultòrica, a la cultura que intentem precisar com a cultura iberica; ya que dita cultura respon a l'activitat d'una gent identificada en un area geografica, en la que el conjunt de materials supón una homogeneïtat en arquitectura, escultura, ceramica, costums funeraries, etc., etc.

La totalitat de les bases que configuren eixa cultura no existien en una ampla zona determinada, encara que s'haja vengut considerant com a pertanyent a ella, perquè careix dels components característics. Es produïx en Catalunya el cas de la total absència de l'escultura ibèrica o del procés evolutiu de la ceràmica (pag.42).

Durant el Bronze final, la regió catalana presentà una faç cultural que supongue la difusió dels camps d'urnes i les modificacions que implicaren. A més, esta difusió responia a les relacions europees per via terrestre, lo qual marcava notables diferències respecte a la regió valenciana (pag. 46).

La documentació aportada al respecte per l'arqueologia informa d'una evident identitat entre el material d'esta àrea i les zones del nord del Pirineu, al sud de França. Si sumem a la fase pre-ibèrica unes manufactures fenícies que ràpidament obrin pas a una exclusiva helenisació, trobarem motius que condicionaven el component cultural de les seues terres en bases diferents a les d'altres regions, inclosa la valenciana.

Recolzant les informacions del Dr. Ramos Fernández, afegim les de D.Salvador Faus i Sabater, tretes del seu llibre «Evolució de la Llengua Valenciana», que diu:

Mereix especial menció destacar que els 25 poblats ibèrics que es coneixien en la regió valenciana estan pràcticament en zona de parla valenciana:

La Moleta dels Frares, en el Forcall; Alcala de Chivert, La Balaguera, en Pobla Tornesa; Borriol, Torre del Mal Pas (Castellnou); Rotxina (Sot de Ferrer); Arse (Sagunt); San Miquel de Lliria (Edeta); La Monravana (Casinos); La Querència (Toris); Cullera, Saitabi (Xativa), La Cova Alta (Albaida), la Bastida de les Alcuses (Moixent); La Serreta (Alcoy); Montgo (Denia); Ifach (Calp); El Tossal de la Cala (Benidorm); El Tossal de Manises (Alacant); L'alcudia (Elig); El Molar (La Marina d'Elig); Cabeçó Lucero (Sant Fulgenci) i El Puntal (Les Salines).

Les principals tribus ibèriques són: Contestans, des del riu Segura al Xuquer; Edetans, del Xuquer al Millars (capital d'Edeta, Lliria); Ilercavons, del riu Millars a l'Ebre (capital Dertosa, Tortosa); Ilergets, al nord de l'Ebre, per Lleida; i Lagetans i Indigets, al nord, per Barcelona i Girona.

Encara que estes tribus tenien diferents formes de parlar, en conjunt, la llengua ibèrica no cap dubte de que era la mateixa.

Els successius pobladors per orde cronologic foren els fenicis, els grecs, els cartaginesos, dels quals nomes els grecs tenen una relativa importancia, ya que l'influencia major l'aportaren els següents:

ROMANS

La romanisacio durà 600 anys. Fon la base principal de les llengües neollatines. Al nivell cultural de Roma se li deu la creacio de les escoles i una ensenyança metodica que feu possible esta romanisacio dels seus dominis, degut a la concepcio que tenia l'Imperi en dividir-lo en províncies.

El benefici romà en l'area valenciana, com en tota la península, feu homens que ocuparen carrecs en el govern de Roma, com Trajà, Adrià i Teodosi el Gran que foren emperadors; autors com els dos Seneca, Lucà Columela, Marcià Quintilià, Floro, Pomponi Mela, Sili italic, etc. etc.

VISIGOTS

L'invasio visigoda en Valencia i Catalunya occidental fon breu i esvaïda; no aixi en Catalunya oriental, ya que Barcelona fon algun temps la capital visigoda, lo qual fon motiu i causa de diferenciacio de llengua.

ARAPS

Els araps entren en la península a primers del sigle VIII, l'any 711. En Catalunya esta dominacio fon molt curta, puig entre l'any 785 i el 801 finalisà en Girona i Barcelona respectivament. En Lleida i Tortosa finalisà entre 1148 i 1149. En canvi en Valencia durà l'expulsió des de 1232 a 1245, lo que fan mes de 500 anys d'ocupacio.

FRANCS

Despres de la derrota de Poitiers per Carles Martel, els frances en l'any 732 seguiren el seu avanç i en l'any 785 ocupaven Girona i Urgell; en 798 Vich i en el 801 Barcelona, formant la Marca Hispanica com una barrera contra els musulmans, dependent del rei franc i unida a l'Aquitania com una part mes.

Degut a la gran influencia provençal en la Marca, els pobles araps i castellans li dien a Catalunya «la terra dels frances».

Durant esta epoca Valencia seguia baix la dominacio musulmana.

A partir de l'any 1149 s'esten Arago entre els rius Ebre i Senia, ocupant una franja cap al mar, i Catalunya quedà totalment aïllada de Valencia.

ARAGONESOS I CATALANS

El professor Josep Mª Lacarra, Director del *Centro de Estudios Medievales de Aragón*, diu en el llibre «*Aragón en el pasado*»: La conquesta de Valencia durà 13 anys llargs. De 1232 a 1245. Lo que començà com una mampresa dels senyors d'Arago i dels pobles de l'extremadura acabà sent de tots els subdits de la Corona.

S'inicià en la presa d'Ares per les milicies de Terol i la de Morella per les de D. Blasco de Alagón. En 1235 va caure la part nord de la provincia de Castello; el 28 de setembre de 1238 es rendia Valencia, si bé l'entrada oficial en la Ciutat fon el dia 9 d'octubre; i entre 1239 i 1245 s'aplegà a Biar, que constituïa la part meridional del regne moro de Denia.

REPARTIMENT

A mida que s'alvançava en la reconquesta es procedia al repartiment de terres i a la seua repoblacio, per cristians, encara que d'una manera molt diversa, segons vorem.

En el Maestrat i nord de Castello els moros fugiren en gran numero i hague que procedir a la repoblacio. Aci tingue caracter senyorial. Es concediren llocs a un cavaller i a una orde militar, en jurisdiccio mes o menys ampla, la qual s'assentà en el castell i, en la seua comitiva, colonisà les viles i terres de cultiu de les rodalies.

Pero si al principi el repartiment es feu entre els conquistadors, pronte s'admeteren gents que no prengueren part en la lluita, especialment en les ciutats. Açò prova, d'una part, la necessitat de pobladors urbans; d'atra, l'interes del rei en lliurar-se de la subjeccio nobiliaria.

A mida que s'avança cap al sur, el rei procura retindre les rendes del poder, reduint aixi les concessions senyorials.

En Valencia ciutat la repoblacio fon major que en atres llocs si cap. El repartiment es feu entre gent catalana i de Montpeller, pero la major part eren aragonesos de Terol, Calatayut, Daroca, Jaquesos i Saragossans.

Sobre 900 families de Terol i les seues viles s'instalaren entre el barri

d'Alcantara i la porta de Bebalhaneig. D'ací li ve el nom de Serrans a les torres que eren la porta de la ciutat.

Entre el Turia i el Xuquer romangué la població musulmana i augmentà considerablement al fugir els de la capital, estant els araps en franca majoria sobre la població cristiana.

Com València havia segut un regne musulma, el rei D. Jaume, en l'organització dels nous territoris conquistats, constituí el regne de València independent d'Aragó i de Catalunya.

El dotà de moneda pròpia, en 1247, en caràcter únic per a tots els habitants del nou estat —cristians, jueus i moros—, les seues Corts, davant les quals Jaume I jurà en 1261 mantindre els Furs i costums del regne; prohibí l'alegació del dret canònic i civil, i l'ús del llatí oficialment, en els alts estaments, imposant la llengua romanç, la llengua que parlava el poble valencià.

No cap dubte de que D. Jaume tenia una gran visió política. Per una part restituí a València els títols i drets que li corresponien; per altra, es lliurava de la reclamació de possibles drets i privilegis dels aragonesos i catalans.

Referent a la moneda, no fon la del rei D. Jaume la primera moneda de València. Encara se'n concerven de més antigues: per exemple, l'As de Sagunt, de bronze, del segle I a.d.J.C. I l'As de Yarva, del mateix segle, l'As de Sagunt, de l'any 37 a.d.J.C. I també la moneda romana que tenia Elig, molt similar a la de D. Jaume de 1247.

LES LLENGÜES

Segons Faus i Sabater, de l'iber venen les següents paraules: carrasca, esquerra, estalviar, socarrar, pissarra, gavarrera, albarca, sarna, llosa, arc, bassa, mardà, caparra, etc., etc.

Del grec: brocal, fonda, colp, almela, murta, tia, botiga, pergami, iglesia, àngel, evangeli, baptisme, batejar, calaix, catre, melangia, galera, amant, etc., etc.

Del llatí-romà: de lectu, llit; de grocu, groc; de oculale, ullal; de manducare, menjar; de parabolare, parlar; de bullire, bullir; de ducere, dur, de matutinu, mati; i moltíssimes paraules més que farien massa llarg este comentari, pero que demostra que, junt a lo que resta de les altres llengües ans referides i la posterior dels araps, son el fonament de la llengua valenciana.

Dels araps conservem, de plantes i fruits:

abellota, albari, albercoc, albergina, alfals, alficós, alfabega, arros, matafaluga, carabassa, bacora, carchofa, cascall, cotó, espinac, dacsà, garrofa, gesmil, llima, sucre, safanoria, sorolla, sever, taronja, tramus, chirivia, etc., etc.

d'animals: alacra, aladroc, fardacho, samaruc, mona, etc., etc.

d'agricultura: aljup, almassera, senia, noria, safareig, sequia, fes, fesset, etc., etc.

d'edificis: alqueria, raval, rafol, algolfa, albello, alcova, atobo, jassera, rajola, alcavo, algeps, almassera, alfori, almagasen, almodi, drassana, etc., etc.

d'aïnes: albarda, albardó, tafarra.

de peses i mides: fanecada, tafulla, cafis, almut, barcella, arrova, morabati, quintal, etc.

de vents: garbi, llebeig, llevant, xaloc, etc.

de naus i peïxca: drassana, falua, sabec, almadrava, etc.

de musica: tabal, anafil, llaüt, etc.

de química: alfani, algalia, sucre, sumac, alcofoll, almesc, almangra, alquitrà, etc.

i d'atres, com: arrop, xarop, alardó, duana, gavella, alcavó, tarifa, gandul, albarda, raco, debades, etc.

Es fongueren les dos llengües més importants, el llatí i l'arap, donant pas al romanç valencià. Així tenim: d'augustus (romà) i agost (arap), *agost* en valencià; de passer (romà) i bartal (arap), *pardal*; de panitium i bany, *panis*; de verruca i berruga, *berruga*; de cuniculus i quilya, *conill*; de fornarius i fornayr, *forner*; de foramen i gattayra, *gatera*; de umbilicus i imlic, *melic*; de racemus i rayyun, *raïm*; de sotular i sabbat, *sabata*.

De tal modo assimilaren els araps la llengua del poble, que ells mateix parlaren en romanç.

Diu IBN SIDA, escriptor del segle XI, a qui li encarregaren un diccionari analògic de l'arap, disculpant-se en el prolec: «¿Com no he de cometre faltes yo si escriu en temps tan lluntans d'aquells en que la llengua arap es parlava én purea i havent de viure familiarment en persones que parlen romanç?»

En el segle XIII l'historiador valencià IBN ALABBAR, quan parla de l'erudit valencià ABDALLA BEN AHMED BENSABIN, mort en 1204, diu que li diuen AL SABATAIR.

Son freqüents els sobrenoms d'araps valencians en apelatiu romanic valencià, com BEN MONTIEL, BEN SANCHO, BEN PASQUAL.

ANALISIS. DEDUCCIONS.

Tornant sobre lo que diu el Dr. Ramos Fernández sobre l'Alcudia, començarem a partir del Bronze.

Si en el 1800 a.d.J.C. ja es construïen les cases en murs de pedra i argila, que es un fang impermeable, per a que no calara l'aigua, les teulades de canyes i ramulla, que son les branques més menudes i fulloses de l'olivera, pastades també en argila formant blocs compactes i protectors; si sabien guarnir-se contra els elements adversos de la natura d'una forma tan racional, ¿no era ya este poble creador, en volum de subsistencia, la primera llavor del poble valencià?

Despres, els ibers, ya més perfectes, deixaren ceràmica, escultura i vocabulari, escas si se vol, pero llengua a la fi.

Més tart, les fabuloses cultures romana i arap, que aportaren importants monuments, obres d'art i, sobre tot, les seues llengües que, junt a les atres ya existents, donen pas a la llengua romanç valenciana.

Com hem vist, ademes de l'iber i el grec, que son les llengües més antigues, havent estat els romans 600 anys i els araps mes de 500, pot ser que lo que hui es la llengua valenciana tinga uns orogens de casi 200 anys abans de la reconquesta cristiana, lo que desfa totalment la teoria de que la dugueren els conquistadors, perque ya estava aci.

Tampoc es cert que la pogueren dur els catalans, ya que, com diu el Dr. Ramos Fernández, Catalunya careix d'escultura i ceràmica iberica, base primera de la cultura valenciana. En canvi, s'identifica mes en el Pirineu i el sur de França respecte als seus sustrats arqueologics. Cosa llogica tenint en conte que li era mes facil relacionar-se en els seus veïns del nort que no cap al sur, per la marca hispanica i la franja que ocupava Arago entre els rius Ebre i Cenia fins a la mar. Estos impediments suponien un vectigal per a l'expansio catalana sobre les terres valencianes.

¿I Elig que pertanyia a Castella?

Algu dira: les llengües valenciana i catalana es pareixen molt. Si la llengua valenciana no ve del català, i això està clar, ¿la llengua catalana d'on ve?. - De la mateixa font que la valenciana i les altres llengües espanyoles: de les llengües romaniques, de la transformació del llatí, però en substancials diferències en cada una d'elles.

Per exemple: ¿Qui es capaç de dir a quina llengua pertanyen les següents paraules: les botes son cares, o les dones, les ovelles, les cases, les vaques? ¿Català o valencià? No: son frases o paraules preses de la televisió, del programa «Vivir cada Dia», dilluns 14 de maig de 1984, i son GALLEGUES.

Paraules idèntiques les tenen també el francès, l'italià, el portuguès, etc. Perquè son llengües llatines com ho son totes les llengües de la península ibèrica, que, en la seua evolució natural van prenent-se paraules i vocables unes d'altres, sense que per això hagen de ser totes la mateixa llengua.

D. Antoni Rubió i Lluch, en el seu llibre «*Documents per a l'història de la cultura catalana migeval*», editat en 1908, tom I, pàg. 201, Document CCIV, diu que sense lloc a dubte, la primera volta que apareix el nom de llengua catalana fon en 1362, quan el rei Pere el Cerimoniós ordenà que el llibre francès de cavalleria *Lançolot* fora reduït en llengua catalana.

En 1269, noranta tres anys abans, en València, D. Jaume Febrer escriu uns versos, assegurant que ho estan en llengua valenciana.

La burgesia catalana sempre ha vist a València com a cosa pròpia, com algo que li pertany i que se li nega. Mai ha perdut de vista la possible oportunitat d'afegir-la als seus dominis. I s'ha llançat a la seua conquesta, però en lloc d'armes de foc ataca en llibres, reclamant una llengua hipotèticament seua, sense regatejar esforços econòmics per a aconseguir-ho. Com ells diuen, es la guerra de la rosa i del llibre.

I mentrestant, València dorm o es pert entre disquisicions.

Urgix recobrar la llengua i la cultura valencianes potenciant l'Acadèmia de Cultura Valenciana pels mijos possibles, per a que s'estudie i es polixca; per a que torne a ser l'esplendorosa llengua que fon, o morirà. Però s'ha de fer ara ja. Si no, la llengua valenciana desapareixerà inexorablement absorbida per l'altre. I es un crim, perquè té un cabdal incalculable de paraules que s'han de recuperar.

Si aço passa, la culpa serà nostra per no haver sabut o volgut defendre-la.

No té rao de ser.